

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ У СВІТЛІ ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

Максімов С. Є.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена розгляду перекладацького аналізу тексту як складного дискурсивного процесу, що складається, принаймні, з трьох етапів, і має на меті створення еквівалентного оригіналові тексту мовою перекладу.

Ключові слова: текст, дискурс, перекладацький аналіз тексту, прагмалінгвістика, перекладацькі трансформації.

The article highlights challenges of translation-oriented text analysis as a complex process of discourse analysis, which includes at least three stages and is aimed at creation of a translated text that would be equivalent to its original version.

Key words: text, discourse, text analysis in translation, pragmalinguistics, translation-oriented transformations.

Завданням цієї статті є висвітлення принципів та етапів перекладацького аналізу, передусім письмового тексту, оскільки саме цей вид перекладацької діяльності викликає широку дискусію серед вітчизняних та зарубіжних мовознавців сьогодення [2; 3; 9; 14] та виступає як один із першочергових методів перекладознавчих досліджень.

У нашому розумінні поняття перекладацького аналізу тексту в контексті лінгвістичних досліджень ХХІ-го століття слід розглядати у світлі дискурс-аналізу, для якого характерним є міждисциплінарність підходу [6, с. 9] та погляд на текст як на центральний мовленнєвий знак (макрознак або макроструктуру), що формує відповідний тип дискурсу [12; 13].

Для професійного перекладача переклад насамперед є процесом аналізу та синтезу, результатом чого є перекладений (за умови еквівалентної трансформації до вимог цільової мови та культури) текст, тобто “продукт перекладацької діяльності” [7, с. 12].

Сучасне перекладознавство не ставить під сумнів наявність трьох етапів у структурі процесу перекладу, а саме: 1) етапу сприйняття та розуміння тексту оригіналу, 2) етапу саме перекладу (або перекодування, що передбачає як аналіз, так і синтез відповідних мовних одиниць) та 3) етапу редагування та аналізу результатів перекладу. Причому ці етапи (звісно, що з певними особливими рисами та характерними відмінностями) є невід’ємними складниками як письмового, так і усного перекладу [1, с. 144; 2, с. 147–160; 4; 5; 10, с. 222–226].

Тому професійний перекладацький аналіз тексту, якщо розглядати текст з позицій сучасного дискурс-аналізу, відбувається практично одночасно із власне перекладом та застосуванням перекладацьких трансформацій, а також на завершальному етапі з редагуванням перекладеного тексту.

Отже, на нашу думку, перекладацький аналіз тексту передбачає три етапи: доперекладацький аналіз тексту, процес власне перекладу та постперекладацький аналіз результату (продукту) перекладу. Слід підкреслити, що в роботі професійних перекладачів усі три етапи відбуваються майже одночасно, орім, хіба що, постперекладацького аналізу, який може здійснюватися через певний (невеликий) проміжок часу з тим, щоб перекладач подивився на продукт своєї діяльності “свіжими очима”, критично оцінив його та виправив помилки.

Нижче спробуємо проаналізувати та описати всі ці три етапи.

Доперекладацький етап аналізу тексту передбачає насамперед таке:

1) Визначення дискурсивних параметрів тексту, а саме: а) визначення екстралінгвальних факторів, що визначають тип дискурсу, до якого належить текст (малюнки, фотографії, схеми, формули, інша графічна інформація тощо); б) визначення типу (або підтипу) дискурсу, до якого

належить текст (юридичний, адміністративний, діловий, військовий, науковий, політичний, спортивний дискурси; дискурс засобів масової комунікації; художній, розмовний типи дискурсу тощо).

2) Визначення комунікативних характеристик тексту, а саме: а) визначення комунікативної ситуації, в якій відбувається обмін інформацією за допомогою певного тексту, зокрема дейктичних параметрів тексту – “хто”, “кому”, “де” та “коли” передає текстову інформацію; б) встановлення комунікативної інтенції автора (авторів) тексту (мета комунікативного акту).

3) Установлення прагмалінгвістичних характеристик тексту, що передбачає визначення категоріальної ієрархії тексту на таких рівнях: а) структурний рівень: засоби забезпечення лексико-семантичної та граматичної когезії тексту, що передбачає визначення основних моделей лексичного повторення в тексті (просте та складне лексичне повторення, простий та складний парафраз, кореференція, субституція тощо; граматична та синтаксична структура тексту (моделі узгодження видо-часових форм дієслова, вживання артиклів, уживання складносурядних та складнопідрядних речень, розподіл тексту на параграфи, пункти, підпункти, абзаци тощо; б) семантичний рівень: визначення макропропозиції тексту та її референційних стосунків з іншими сегментами тексту.

4) Установлення релевантних для перекладу характеристик автора тексту (країна, з якої походить автор та її культура; вік автора; гендер автора; час, коли автор створив текст, що аналізується; соціальні характеристики автора тощо);

5) Установлення релевантних для перекладу характеристик потенційного адресата тексту (культура цільової аудиторії; вікові, гендерні та соціальні характеристики цільової аудиторії тощо).

Перекладацький етап аналізу тексту, який, як свідчить практика, відбувається в процесі перекладу (тобто включає в себе також синтез), передбачає таке:

1) Визначення стилістичних характеристик тексту, а саме: аналіз лінгвальних засобів передачі інформації в тексті. Цей процес охоплює: а) визначення “сильних” позицій у тексті: автор тексту, заголовок тексту, абсолютний початок та кінець тексту, будова параграфів та надфразових єдностей тексту, які містять центральну текстову інформацію тощо; б) визначення “слабких позицій” у тексті, тобто тих позицій, які містять аргументацію щодо “сильних позицій”;

2) Аналіз тропів та фігур мовлення (стилістичних прийомів та експресивних засобів мови), ужитих у тексті (метафори, ідіоми, епітети, прийоми метонімії, іронії, гіперболи, літоти, гри слів, порівняння, оксиморону тощо);

3) Аналіз спеціальних літературних та розмовних елементів словникового запасу, ужитих у тексті: власні імена, безсполучникові словосполучення іменників, галузеві терміни, поетичні, застарілі слова, неологізми, варваризми, інтернаціоналізми, аббревіатури, акроніми, національно-культурні реалії, лексичні одиниці, що належать до “текстомови” – мова SMS-повідомлень та електронного листування [11], одиниці сленгу, жаргонної та вульгарної лексики тощо.

4) Аналіз та вибір тих перекладацьких трансформацій, які доречно вжити в перекладі тексту. Класична типологія перекладацьких трансформацій [8, с. 545] передбачає вказані нижче типи: а) лексичні трансформації: формальні лексичні трансформації (практична або умовно-звукова транскрипція, транслітерація, відтворення за усталеною традицією, калькування); лексико-семантичні трансформації (узагальнення, диференціація, модуляція); б) граматичні трансформації (транспозиція, граматична або синтаксична заміна, додавання, випущення); в) лексико-граматичні трансформації (антонімічний переклад, компенсація, трансформації ідіоматичних виразів у перекладі).

Окремо, на наш погляд, слід виділити ідентифікацію вербальних гендерних маркерів, ужитих у тексті, та вибір найбільш еквівалентних відповідників для відтворення гендерних маркерів оригінального тексту в перекладі.

Постперекладацький аналіз тексту передбачає корекцію “перекладеного продукту” та виправлення помилок.

Багаторівнева система етапів виконання усного (зокрема синхронного) перекладу описана Г. В. Черновим [10, с. 222–236]. Згідно з цією системою, яку підтверджує практика синхронного перекладу, цей вид усного перекладу складається з таких етапів:

1) Сприйняття та усвідомлення змісту повідомлення на всіх рівнях – фонологічному, синтаксичному і лексико-семантичному, що здійснюється перекладачем за лічені секунди, якщо це зумовлено лімітом часу. Цей етап можна порівняти з доперекладацьким етапом аналізу в письмовому перекладі, проте там перекладач не обмежений часом. Однак в усному перекладі, якщо сприйняття та усвідомлення змісту повідомлення перекладачем не відбулося, то всі наступні етапи стають неможливими для виконання або просто некоректними.

2) Прийняття рішення про початок перекладу (відбувається на підсвідомому рівні).

3) Конструювання висловлювання мовою перекладу – суто перекладацький етап синтезу, який включає передусім конструювання змісту висловлювання на лексико-семантичному та синтаксичному рівнях, а потім фонологічне (інтонаційно-просодичне) оформлення перекладеного висловлювання – тобто етап “говоріння” мовою перекладу.

4) Етап самоконтролю (постперекладацький аналіз) та виправлення помилок, якщо це дозволяють умови виконання синхронного перекладу (наприклад, пауза, в межах якої перекладач-синхроніст може вибачитися перед аудиторією і виправити помилку або неточність перекладу).

Отже, перекладацький аналіз тексту є багатоетапним дискурсивним процесом, кінцевою метою якого є створення еквівалентного тексту мовою перекладу, що мусить мати такий самий комунікативний вплив на цільового (вторинного) адресата, який має оригінальний текст на оригінального (первинного) адресата з урахуванням особливостей мови та культури оригіналу і перекладу.

Перспективи подальших досліджень у напрямі докладного розроблення методик та прийомів перекладацького аналізу тексту полягають насамперед у створенні таксономії типів та підтипів дискурсів, центральним знаком яких виступає той чи інший текст, оскільки в сучасній лінгвістиці створення такої таксономії перебуває ще на початковому етапі.

Література

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / Ирина Сергеевна Алексеева. – СПб. : СПбГУ; М. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика / Ирина Сергеевна Алексеева. – СПб. : “Союз”, 2005. – 288 с.
3. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) / М. П. Брандес, В. И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2003. – 224 с.
4. Каширина Н. А. Обучение переводческому анализу текста в курсе “Практикум по культуре речевого общения” : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталья Алексеевна Каширина. – Таганрог, 2005. – 211 с.
5. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
6. Кравченко Н. К. Практическая дискурсология : школы, методы, методики современного дискурс-анализа / Наталья Кимовна Кравченко. – Луцк : ЧП Гадяк Жанна Владимировна, 2012. – 251 с.
7. Робинсон Д. Как стать переводчиком : введение в теорию и практику перевода / Дуглас Робинсон : [пер. с англ.]. – М. : КУДИЦ-ОБРАЗ, 2005. – 304 с.
8. Селіванова О. А. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

9. Цатурова И. А. Переводческий анализ текста. Английский язык / И. А. Цатурова, Н. А. Каширина. – СПб : “Союз”, 2008. – 304 с.
10. Чернов Г. В. Основы синхронного перевода / Гелий Васильевич Чернов. – М. : Высш. школа, 1987. – 256 с.
11. Crystal D. Txtng. The gr8 db8 / David Crystal. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2008. – 239 p.
12. Dijk Teun A. van. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension / Teun A. van Dijk // Cognitive Processes in Comprehension : [eds. Marcel Adam Just, Patricia A. Carpenter]. – Hillsdale : Laurence Erlbaum Associates, 1977. – P. 3–32.
13. Fairclough N. Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis / Norman Fairclough // Discourse and Society. – 1992. – № 2. – P. 193–217.
14. Nord C. Text analysis in translation: theory, methodology and didactic application of a model for translation-oriented text analysis / Christiane Nord. – Amsterdam, N.Y. : Rodopi, 2006. – 284 p.